
**ПОВАГА ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ
ЯК ЗАСІБ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАУКОВИЙ ПРОСТІР**

*Яворська Л.С.,
студентка V курсу, групи ПСЦ-51
Науковий керівник – Короленко М.П.,
кандидат юридичних наук, професор
Київський університет права НАН України
(м. Київ)*

«Respect of human dignity in a criminal-procedural law as means of integration to European scientific expanse»

The article stresses on the necessity of respect for human dignity in criminal procedure principal's implementation and its importance for state, which is trying to reach world standards of administration justice.

Keywords: *criminal process, dignity, integration, proceedings*

Україна – одна з перших держав (серед колишніх республік СРСР), яка обрала курс на європейську інтеграцію, початок якому було покладено у 1991 р. фактом визнання Європейським Співтовариством України як незалежної, самостійної держави [1, с. 30]. Надалі вагомими кроками на шляху євроінтеграції були ратифікація Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1997 року, яка стала частиною національного законодавства, законопроект „Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” 2010 року і, нарешті, затвердження в Україні одного з перших „європейських” законів 13 квітня 2012 року – Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України).

Світові інтеграційні процеси спонукають суспільство до вироблення та встановлення нових принципів позицій стосовно політики, економіки та права. Зокрема, це стосується України, яка налаштована стрімко вступити з Європою в тісні зв'язки, які торкатимуться всіх без винятку сфер людського життя. Освіта та право – це ті ключові елементи, до яких повинна бути прикута увага посадовців та політиків для оптимальної інтеграції.

Проблемами дослідження поваги людської гідності займаються науковці всіх рівнів, незалежно від свого наукового спрямування. Це пов'язано з тим, що питання захисту честі, гідності особи, дотримання поваги до всіх свобод та законних інтересів інших осіб є показником розвинутого та розумного суспільства, яке не боїться змінюватись, визнавати та долати існуючі порушення прав, та побудова шляхів до суспільства, якого ми так прагнемо. До науковців, що займаються питанням поваги людської гідності в кримінальному процесі, слід віднести таких сучасних дослідників: В.Я. Тацій, М.Є. Шумило, Л.М. Лобойко, Л.П. Барташук, О.П. Кучинська, М.М. Михеєнко, М.С. Строгович, П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк та інших науковців. Хоча науковий доробок кожного з вищезазначених фахівців є вагомим та цікавим, але шляхи вирішення проблеми поваги до людської гідності досі не визначені.

Метою даного дослідження можна визначити висвітлення необхідності не лише декларативного закріплення конституційних принципів в КПК України, але й практичного їх застосування; важливості виховання, становлення та розвитку

усвідомленого розуміння цінності людини юристами, починаючи ще зі студентської лави.

Стаття 28 Конституції України нормативно закріплює право на повагу до людської гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям [2]. Зазначене право не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Тобто, це пряма заборона на вчинення зазначених вище дій. Наведена конституційна норма є відображенням положень міжнародного права, а саме ст. 5 Загальної декларації прав людини, статей 7 і 10 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Більш детально правові питання реалізації зазначеного принципу врегульовані у Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. У вказаному документі дається розгорнуте визначення терміна «катування», під яким розуміється як будь-яка дія, якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Цей термін не включає біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільних від цих санкцій чи спричиняються ними випадково [3].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК України) 2012 року – один з перших нормативно-правових актів нашої держави на шляху адаптації українського законодавства до європейських стандартів. В п.4 ч.1 ст.7 КПК України закріплено конституційну норму поваги до людської гідності як одну з основних засад кримінального провадження. Ця норма деталізована також в ст. 11 КПК України, в якій зазначено, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність.

Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження [4]. Під засобами захисту в контексті статті слід розуміти право особи на всі форми оскарження дій (бездіяльності) посадових осіб, які здійснюють провадження, право звернення до суду, органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій. Зокрема, рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування можуть бути оскаржені особою відповідно до вимог законодавства; судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку; вироки та

інші рішення після їх перегляду в апеляційному порядку, а також визначені в законі рішення суду апеляційної інстанції також можуть бути оскаржені в касаційному порядку.

Відповідно до Конституції України кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Вперше в 2012 році з прийняттям нового КПК України це положення знайшло своє відображення в окремій статті як показник того, що здоров'я, честь, гідність людини є найвищою цінністю суспільства і за жодних умов не підлягають порушенню. Необхідність виділення коментованої засади у кримінальному провадженні як загальної обумовлена тим, що у цьому виді провадження кримінальні процесуальні відносини характеризуються здебільшого імперативним методом правового регулювання, в процесі якого застосовуються до окремих учасників провадження заходи забезпечення, в тому числі й запобіжні заходи, а в деяких випадках – і з обмеженням їх прав та свобод [5, с. 49]. Так, наприклад, в КПК України містяться спеціальні статті, де фундаментальним показником є гідність особи, а саме: недопустимість доказів, одержаних внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, зокрема одержаних внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує людську гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (ч.2 ст. 87 КПК); недопустимість застосування приводу до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої та другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів (ст.143 КПК); обшук особи може проводити лише слідчий тієї ж саме статі, що й особа, яка підлягає обшуку (ч.5 ст.236); проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їх честь і гідність, не завдається шкода (ст. 240); при освідчуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я (ч.4 ст. 241). Так, повага людської гідності в новому КПК України висвітлюється не лише в загальній статті, а й в спеціальних, щоб не було можливості у слідчих, органів дізнання, прокуратури, суду переступати межі тих повноважень, якими їх наділив закон, щодо підозрюваних, обвинувачених, а також нерідко свідків та потерпілих, які останніми роками все частіше скаржаться на систему, яка діє в кримінальному судочинстві. Також важливим є обов'язок посадових осіб та відповідних органів, які здійснюють кримінальне провадження, за допомогою норм КПК України та правильного їх тлумачення забезпечити повагу до людської гідності одних учасників процесу від посягання інших.

Повага людської гідності в новому КПК України, на нашу думку, виділена в окрему статтю у зв'язку з частими порушенням цієї засади з боку всіх, без винятку, осіб, які мають владні повноваження і дозволяють собі поводити себе зухвало та зарозуміло з особами, які потрапили в складні життєві обставини.

Загальноприйнятим є визначення поняття «гідність» у двох аспектах. Перший розглядається крізь призму моральної свідомості, яка виражає уявлення про цінність всякої людини, як моральної особистості; другий називає гідність категорією етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості [6, с. 52]. На нашу думку, поняття людської гідності можна сформулювати, як усвідомлення кожним індивідом себе, виокремлення серед інших, розуміння себе як чогось особливого і заслуговуючого на внутрішню недоторканність з боку інших осіб.

На жаль, норми щодо поваги людської гідності, що закріплені і в міжнародних актах, і в національному законодавстві, починаючи з Конституції і завершуючи підзаконними актами, є декларативними, вони виконуються не завжди. Це, зокрема, зумовлено тим, що питання честі, гідності є не лише правовими категоріями, а в більшій мірі моральними і культурними нормами, питаннями вихованості та освіченості, які усталені та діють в тому чи іншому суспільстві. Таким чином, як зазначає проректор школи суддів України О.П. Кучинська, вся сукупність моральних відносин демократичного суспільства спрямована на задоволення запитів особи, пов'язаних з визнанням її гідності. В цьому полягає їх гуманний склад, зумовлений цією сукупністю базових відносин сучасного суспільства. Честь і гідність тісно пов'язані між собою і найчастіше розглядаються як єдина пара категорій в етичному розумінні [7, с. 18].

Досліджуючи зміст принципу поваги людської гідності, можна зазначити, що право на повагу до людської гідності – це законодавчо встановлена і гарантована державою сукупність норм, які надають кожній людині впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе інших людей, державних органів та їх посадових і службових осіб, а також вимагати, щоби будь-які сумніви щодо їх моральних якостей і етичних принципів були належним чином обґрунтовані [8, с. 152].

Важливою умовою практичного застосування і виконання засад КПК України є, безумовно, всі освітньо-наукові процеси, які допомагають виникненню, розвитку та зміні (як у студентів – майбутніх практичних працівників, так і науковців) уявлень про справедливе та гідне суспільство. Становлення поваги до людської гідності є першоджерелом людяності та підтвердження того, що суспільство є цивілізованим.

Соціальна справедливість починається з поваги до людської гідності, цей постулат повинен виникати на підсвідомому рівні у всіх представників владних повноважень, які взяли на себе важливу суспільну роль – контроль, захист та судочинство.

Отже, виходячи з вище зазначеного, можна сказати, що гідність – це певний обсяг поваги до людини, на яку вона має право з народження, зберігає протягом всього життя і навіть після смерті. Порушення цього принципу та відповідного ставлення до людини на правовому та моральному рівнях повинно тягнути за собою реальну відповідальність, незалежно від того, що це за особа: підозрюваний у злочині чи потерпілий. Для усвідомлення будь-якої гідності як важливої соціальної цінності, як невідчужуваного та непорушуваного права, необхідні не лише знання норм процесуального та матеріального права, а також належний культурний та моральний рівень розвитку посадовців та органів кримінального провадження. Важливою та беззаперечною є роль науки, адже діяльність, в першу чергу, науковців спонукала до прийняття законодавчого акту (КПК), який по-новому акцентує увагу на проблемі поваги людської гідності шляхом оформлення окремою нормою.

На наше глибоке переконання, закріплення принципу поваги до людської гідності в новому КПК України є надзвичайно прогресивним кроком на шляху реального, а не декларативного визнання людини найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел

1. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу: монографія / Н.М. Хуторян, Ю.В. Баранюк, С.В. Дрїжчана, Л.П. Гаращенко, І.П. Лаврінчук, О.В. Макогон, М.П. Стадник, Г.І. Чанишева; відп. ред. Н.М. Хуторян. – К.: ТОВ „Видавництво „Юридична думка”, 2008. – 304с.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, с. 141.
3. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (Страсбург, 26 листопада 1987 р.) // Збірка договорів Ради Європи. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – 655 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила.- К.: Юстиніан, 2012. – 1224с.
6. Філософський словник; за ред. В.І.Шинкарука. — 2. вид. І доп. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. — 800 с.
7. Кучинська О.П. Принцип поваги до честі і гідності людини у кримінальному процесі // „АДВОКАТ”; № 4 (139) 2012. – С.17–19.
8. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посібник / П.М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.